

DOI 10.31558/2519-2949.2025.3.7

УДК 321.7:316.334.3(438+477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-7859-4222>**Крицкалюк Н. І., Київський національний університет ім. Тараса Шевченка**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-7458-750X>**Науменко Д. В., Київський національний університет ім. Тараса Шевченка**

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І ДЕМОКРАТІЯ: УРОКИ ПОЛЬЩІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу особливостей розвитку громадянського суспільства в Польщі та Україні в контексті демократичних трансформацій. Застосовано порівняльно-історичний та інституційний підхід, що дозволив виявити сутнісні відмінності моделей становлення громадянського суспільства у двох країнах. З'ясовано, що у Польщі громадянське суспільство розвивалося еволюційно: починаючи від масового руху «Солідарність» та впливу Католицької церкви у 1980-х роках, воно з часом інституціалізувалося й стало важливим елементом демократичної системи. Завдяки участі в європейських програмах та тісній співпраці з державними структурами польські неурядові організації перетворилися на ефективний механізм реалізації демократичних стандартів та забезпечення інтеграції країни до Європейського Союзу. Акцентується, що в Україні розвиток громадянського суспільства відбувався переважно кризовим шляхом. Ключові етапи – Помаранчева революція 2004 р., Революція гідності 2013–2014 рр. та хвиля волонтерських ініціатив після початку російської агресії у 2014 і особливо у 2022 рр. Українське громадянське суспільство виявило потужну мобілізаційну здатність, здатність до самоорганізації та солідарності, проте його слабкими сторонами залишаються фрагментованість, нестача ресурсів та надмірна залежність від зовнішніх донорів. Порівняльний аналіз дозволив виокремити дві моделі демократизації: польську – еволюційну, засновану на інституціалізації та співпраці з державою, та українську – реактивну, що активізується під час кризових моментів. Для України корисними можуть бути уроки польського досвіду: перехід від ситуативної мобілізації до інституційної стабільності, посилення партнерства між владою та громадськими організаціями, а також розвиток громадянської освіти й політичної культури. Підсумовується, що, українське громадянське суспільство має значний демократизаційний потенціал, однак для його реалізації необхідно посилити інституційну базу та інтегрувати громадські ініціативи у процес європейської інтеграції.

Ключові слова: громадянське суспільство; демократія; Польща; Україна; європейська інтеграція; інституціалізація; мобілізація; політична культура.

Постановка питання. Розвиток громадянського суспільства є однією з ключових передумов демократичних трансформацій у країнах Центрально-Східної Європи. Досвід Польщі та України у цій сфері демонструє два різні сценарії демократизації, які заслуговують на порівняльний аналіз.

Актуальність теми зумовлюється низкою чинників:

1. Історичним досвідом демократичних трансформацій у Центрально-Східній Європі. Польща стала прикладом еволюційного становлення громадянського суспільства, тоді як Україна пройшла шлях революційних зламів. Аналіз цих моделей дозволяє зрозуміти різні траєкторії демократичного розвитку.
2. Роль громадянського суспільства у консолідації демократії. У Польщі воно виступає системним партнером держави, в Україні — механізмом суспільної мобілізації у кризових ситуаціях. Це вимагає вивчення, як перетворити українську модель у більш інституціоналізовану.
3. Фактор європейської інтеграції. Польський досвід демонструє значення громадянського суспільства для успішного входження до ЄС. Для України, яка перебуває на етапі активного наближення до Євросоюзу, цей аспект має стратегічне значення. Після 2014 р. і особливо після 2022 р. громадянське суспільство в Україні

4. Виклики війни та безпеки. стало важливим суб'єктом забезпечення національної безпеки, підтримки армії та формування міжнародної солідарності. Це створює унікальний контекст, якого не було у польському досвіді.

5. Проблема довіри та політичної культури. У Польщі громадські організації користуються більшою суспільною підтримкою, тоді як в Україні рівень довіри є коливальним і часто залежить від кризових обставин. Дослідження цієї відмінності допомагає окреслити напрями формування зрілої політичної культури.

6. Науково-практична значущість. Порівняння українського та польського досвіду дозволяє виробити конкретні рекомендації щодо зміцнення інституційної спроможності громадянського суспільства України, його інтеграції у систему демократичного врядування та європейську спільноту.

Таким чином, дослідження громадянського суспільства в Україні та Польщі є важливим не лише для розуміння процесів демократизації, але й для вироблення стратегій сталого розвитку України в умовах європейської інтеграції та протидії зовнішній агресії.

Для досягнення **мети статті** використано комплекс методів політичної науки, які дозволили отримати багатовимірну картину розвитку громадянського суспільства в Польщі та Україні. Так, системний підхід дозволив розглянути громадянське суспільство як підсистему політичної системи, яка взаємодіє з державою, релігійними організаціями, медіа та міжнародними структурами. Завдяки цьому вдалося окреслити його функції в забезпеченні стабільності й демократизації; порівняльно-історичний метод використано для зіставлення історичних етапів формування громадянського суспільства у двох країнах – від руху «Солідарність» у Польщі до революційних хвиль в Україні. Це дало змогу показати різні моделі демократизації – еволюційну та кризову; інституційний аналіз завдяки дослідженню правових рамок, механізмів державної підтримки та форм співпраці влади й громадських організацій дозволив з'ясувати, що Польща досягла більшої інституційної стабільності НУО, тоді як в Україні інституційність залишається слабкою; порівняльно-політологічний підхід дав змогу виявлення відмінності у ролі громадянського суспільства в демократизації, виокремити дві моделі розвитку – партнерську (польську) та реактивну (українську); контент-аналіз наукових і публіцистичних джерел надав можливість оцінити суспільну роль громадських організацій, рівень довіри до них і значення в європейській інтеграції;

Така комбінація методів дала можливість не лише описати процеси, але й встановити закономірності та відмінності у розвитку громадянського суспільства в Україні та Польщі, що й зумовило висновки та рекомендації статті.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що поняття «громадянське суспільство» активно використовується в політичній науці з XIX ст. Г. Гегель у «Філософії права» трактував його як сферу приватних інтересів та корпорацій, що врівноважує державу [1, р. 443]. А. де Токвіль, аналізуючи американську демократію, підкреслював роль асоціацій і місцевих ініціатив у формуванні демократичних практик, «у здатності громадян самоорганізовуватися у локальні асоціації» [2, р. 517]. К. Маркс вбачав у громадянському суспільстві основу економічних відносин, що визначає надбудову політичних інститутів [3, с. 324].

Загалом, у класичній думці громадянське суспільство розумілося як сфера між державою й індивідом, де формується простір свободи та інтересів.

У другій половині XX ст. концепт громадянського суспільства набув нового змісту в межах теорій демократії. Так, Ю. Габермас у праці «Структурні перетворення публічної сфери» підкреслював значення громадянського суспільства як арени формування публічної думки й комунікацій, що контролюють владу [4, р. 119]. Р. Патнем пов'язував розвиток демократії з «соціальним капіталом», що проявляється у горизонтальних зв'язках і довірі між громадянами [5, р. 88]. Л. Даймонд визначав громадянське суспільство як ключовий індикатор консолідації демократії, адже воно сприяє відповідальності влади, підзвітності та легітимності. громадянське суспільство трактується «як сукупність організацій і практик, які забезпечують суспільний контроль над владою, сприяють участі громадян у прийнятті рішень та формують політичну культуру» [6, р. 223].

Сучасні дослідження, зокрема М. Говард [7], Г. Екерт і Дж. Кубік [8] показують, що у посткомуністичних країнах рівень розвитку громадянського суспільства визначає траєкторії демократизації, зокрема темпи реформ і рівень довіри до політичних інституцій.

Аналіз сучасних концепцій громадянського суспільства неможливий без урахування теорій демократичного транзиту (С. Хантінгтон, О'Доннелл, Шміттер, Т. Карозерс), які критикували «лінійні» моделі транзиту, наголошуючи, що громадянське суспільство може як сприяти, так і

гальмувати демократичні реформи, залежно від його структури й інтересів.

[3, с. 705].

Критеріями зрілості громадянського суспільства більшість дослідників називали:

- плюралізм (наявність різноманітних об'єднань);
- інституційність (здатність до довгострокового існування);
- автономія від держави;
- самоорганізація та мобілізаційна здатність.

Польський досвід розвитку громадянського суспільства. Польський шлях формування громадянського суспільства значною мірою визначався його опозиційним характером щодо авторитарної держави. У 1970–1980-х роках саме профспілковий рух «Солідарність» став тією силою, яка об'єднала робітників, інтелігенцію та широкі верстви суспільства в боротьбі за демократичні свободи. На піку свого розвитку він налічував понад 10 мільйонів членів, що робило його найбільшою незалежною суспільною організацією в комуністичному світі [9].

Важливу роль відігравала й Католицька церква, яка в умовах авторитарного контролю була єдиною легальною інституцією, здатною об'єднувати суспільство навколо моральних і духовних цінностей. Особливо впливовою стала постать Папи Римського Івана Павла II, чия підтримка демократичних прагнень польського народу надала легітимності боротьбі «Солідарності» [8, р. 112].

Таким чином, громадянське суспільство Польщі зароджувалося як «антидержавне», опозиційне за своєю суттю, що зумовило його високу мобілізаційну здатність і глибоку інтегрованість у суспільну тканину.

Падіння комуністичного режиму відкрило шлях до інституціалізації громадянського суспільства. У 1990-х роках у Польщі почали активно формуватися: незалежні профспілки, асоціації та фонди, релігійні та культурні об'єднання, екологічні рухи та правозахисні організації.

Закон «Про асоціації» 1989 року створив правову основу для діяльності НУО. Уже в середині 1990-х Польща мала десятки тисяч зареєстрованих організацій, що забезпечувало плюралізм і соціальну активність. Ключовим елементом стало впровадження європейських програм підтримки громадянського суспільства. Зокрема, PHARE, INTERREG, Erasmus+ забезпечували фінансування освітніх, культурних і правозахисних ініціатив [8]. Це дало змогу польським НУО увійти в європейський простір, адаптувати європейські стандарти прозорості, підзвітності та менеджменту проектів [7, р. 186].

У процесі підготовки Польщі до вступу в ЄС (1994–2004) саме громадські організації відіграли роль посередників між державою та суспільством. Вони не лише лобіювали реформи, але й брали участь у їхній імплементації. Прикладом стала діяльність Гельсінкського фонду з прав людини, який активно моніторив законодавчі зміни та допомагав адаптувати польську систему правосуддя до стандартів ЄС. Інший приклад — Фонд розвитку місцевої демократії, що сприяв зміцненню органів самоврядування й залученню громадян до процесів ухвалення рішень [7].

Таким чином, громадянське суспільство Польщі в цей період виконувало функцію інтегратора європейських норм і цінностей у внутрішню політику.

Слід зазначити, що Польща стала одним із перших посткомуністичних суспільств, де було сформовано партнерську модель співпраці між державою та громадськими організаціями. Ця модель ґрунтується на кількох засадах:

- законодавча підтримка – правові акти регулюють порядок створення, діяльності та фінансування НУО;
- фінансова участь держави – можливість отримання бюджетних грантів і податкових пільг для підтримки соціально значущих проектів;
- інституційні майданчики – створення рад і комітетів при міністерствах, де НУО мають дорадчий голос;
- міжнародна інтеграція – спільна реалізація проектів за підтримки ЄС і міжнародних організацій [7].

Це дозволило громадянському суспільству Польщі перейти від опозиційного статусу (1980-ті) до партнерського статусу (2000-ні), коли воно стало системним елементом демократичної політичної системи.

Однак, попри значні успіхи, польське громадянське суспільство стикається з новими викликами. Деякі дослідники [10, р. 21] наголошують на зростанні політизації НУО та їхньої залежності від державного фінансування. Окремі проблеми виникають через політичну поляризацію країни після

2015 року, коли урядові реформи в сфері судочинства та медіа викликали протести й мобілізацію громадських організацій.

Однак навіть у цих умовах громадянське суспільство Польщі демонструє високу здатність до мобілізації, організовуючи масштабні кампанії протестів на захист демократичних стандартів, що підтверджує його роль як гаранта конституційних свобод. Польський досвід свідчить, що еволюція громадянського суспільства може відбуватися за логікою: «опозиція до держави → партнерство з державою → гарант демократії».

Цей шлях був забезпечений поєднанням історичних факторів (рух «Солідарність», роль церкви), правових реформ (законодавче забезпечення діяльності НУО) та євроінтеграційного вектора, який надав громадянському суспільству ресурси й легітимність.

Український шлях розвитку громадянського суспільства. Перші роки незалежності України стали періодом стихійного формування громадянського суспільства. Після розпаду СРСР виникла велика кількість неурядових організацій, однак їхня діяльність мала обмежений вплив через слабкість інституцій, залежність від зовнішніх донорів та низьку довіру населення до політичних процесів [11]. Як зазначає професор В. Горбатенко, «у перші роки незалежності громадянське суспільство функціонувало радше у формі дискурсу, ніж інституційної практики» [12, с. 113]. Це означало, що громадянська активність існувала переважно у вигляді ідей та ініціатив, але ще не мала організаційної сталійності.

Події 2004 року стали переломним моментом для українського громадянського суспільства. Масові протести проти фальсифікацій на президентських виборах продемонстрували значний потенціал самоорганізації громадян. Ключову роль відіграли студентські та молодіжні рухи («Пора!»), активність незалежних медіа та підтримка міжнародних організацій. С. Павлюк справедливо підкреслює: «Революція гідності стала точкою неповернення, коли громадянське суспільство з об'єкта державної політики перетворилося на її суб'єкта» [13, с. 22].

Таким чином, Помаранчева революція закріпила нову роль громадянського суспільства – здатність змінювати політичні траєкторії. Водночас після завершення протестів знову проявилися його слабкі сторони – фрагментованість та відсутність сталих механізмів впливу на владу.

Революція гідності (2013–2014). стала якісно новим етапом розвитку українського громадянського суспільства. Вона почався як протест за європейський вибір, але швидко переріс у всенародний рух проти корупції та авторитаризму. Майдан об'єднав представників різних соціальних груп, незалежно від регіональних чи політичних відмінностей. Велику роль відіграли горизонтальні мережі, волонтерські ініціативи, студентські організації та соціальні медіа. А. Карась наголошує: «Українське громадянське суспільство відзначається високим рівнем мобілізаційної активності, проте інституційна слабкість залишається його головною вадою» [14, с. 47]. Це пояснює, чому після революції частина ініціатив розпалася, але інші переросли у стійкі громадські об'єднання.

Російська агресія 2014 року спричинила вибух громадянської активності. Українські волонтерські ініціативи стали унікальним феноменом для посткомуністичного простору.

Їхні основні напрями: матеріальна підтримка армії (амуніція, транспорт, засоби зв'язку), допомога переселенцям та постраждалим, інформаційна боротьба (контрпропаганда, міжнародна адвокація), краудфандингові й онлайн-ініціативи. Як зазначає колектив НІСД під ред. В. Яблонського: «Волонтерський рух після 2014 року фактично замінив державні інституції у сфері соціального забезпечення та оборони, створивши новий формат горизонтальної демократії» [15, с. 103].

Це стало доказом, що українське суспільство здатне брати на себе ті функції, які не виконувала держава.

Після початку широкомасштабного вторгнення Росії у лютому 2022 року громадянське суспільство України знову стало одним із головних суб'єктів національної стійкості. Його роль виявилася у кількох вимірах:

- мобілізаційному – мільйони людей залучені до волонтерських ініціатив і територіальної оборони;
- комунікаційному – створення міжнародних кампаній підтримки України;
- адвокаційному – тиск на уряди та організації щодо військової та гуманітарної допомоги;
- інтеграційному – участь НУО у виконанні критеріїв ЄС для набуття Україною статусу кандидата.

М. Рябчук підкреслює: «Українська ідентичність та громадянська солідарність значно зміцніли

після 2014 року, що стало основою для інституціоналізації громадянського суспільства» [16, с. 187]. Це особливо актуалізувалося у період 2022–2025 рр., коли громадянська мобілізація стала основою виживання держави.

Попри силу й здобутки, високий рівень мобілізації, українське громадянське суспільство стикається зі значними викликами: фрагментованість і конкуренція між НУО за ресурси; надмірна залежність від зовнішніх донорів; відсутність сталих механізмів впливу на владу; ризик зниження активності після війни [17].

Ці проблеми потребують переходу від моделі «кризової мобілізації» до моделі інституційної стабільності, що стане основою для європейської інтеграції. Попри українське громадянське суспільство стикається з проблемами фрагментації, обмежених ресурсів і залежності від західних донорів [10].

Таблиця 1

Порівняння моделей розвитку громадянського суспільства в Польщі та Україні

Критерій	Польща	Україна
Історичні витоки	«Солідарність», роль Католицької церкви, опозиційний рух проти комунізму	Рухи за незалежність, студентські протести, революції 2004 та 2014 рр.
Модель розвитку	Еволюційна, поступове інституційне укріплення	Криза та революційні злами, мобілізація у переломні моменти
Інституційність	Стійка, партнерство НУО з державою	Слабка, часто залежна від донорів
Роль у демократії	Системний партнер і гарант консолідації	Реактивний коректор у кризові періоди
Євроінтеграційний вимір	Активна інтеграція в ЄС, участь у програмах PHARE, INTERREG, Erasmus+	Орієнтація на ЄС, але з обмеженою інституційною спроможністю
Виклики сучасності	Поляризація, політизація НУО	Фрагментація, нестача ресурсів, залежність від донорів

Джерело: складено автором на основі Ekiert & Kubik (2014), Howard (2003), Яблонський (2017), Карась (2017), Павлюк (2014), Onuch (2017).

Таблиця 1 узагальнює головні відмінності між польським та українським досвідом розвитку громадянського суспільства. Так, Польща пройшла шлях від опозиційної моделі («Солідарність») до інституційно-партнерської у рамках європейської інтеграції. Україна натомість розвивала громадянське суспільство переважно через кризові мобілізації (2004, 2014, 2022 рр.), що свідчить про його високу мобілізаційну здатність, але слабку інституційність. Важливою є різниця в європейському вимірі: Польща отримала потужну підтримку з боку ЄС, тоді як українські НУО досі функціонують здебільшого в умовах ресурсного дефіциту. Таким чином, таблиця дозволяє системно зіставити дві моделі демократизації – польську «еволюційну» та українську «реактивну».

Висновки. Розвиток громадянського суспільства в Україні та Польщі демонструє дві різні траєкторії демократизації, проте їхнє порівняння дозволяє стверджувати, що ключовим чинником стійкої демократії є не лише мобілізація громадян у кризові моменти, а й формування сталих інституцій, які здатні діяти у повсякденних умовах. Україна, спираючись на власний унікальний досвід солідарності та опору, має можливість поєднати польські уроки інституціоналізації з власним потенціалом самоорганізації, щоб закласти фундамент для зрілої демократії європейського зразка. Українське громадянське суспільство має величезний мобілізаційний потенціал, проте його подальший розвиток залежить від переходу до стійких форм взаємодії з державою та впровадження європейських практик.

Бібліографічний список:

1. Hegel, G. W. F. (1991). *Elements of the philosophy of right* (A. W. Wood, Ed., H. B. Nisbet, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press. 574 p.
2. Tocqueville, A. de. (2000). *Democracy in America* (H. Mansfield & D. Winthrop, Trans.). Chicago: University of Chicago Press. 722 p.
3. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемчученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ: Генеза. 736 с.
4. Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society* (T. Burger with F. Lawrence, Trans.). Cambridge, MA: MIT Press. 328 p.
5. Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press. 258 p.
6. Diamond, L. (1999). *Developing democracy: Toward consolidation*. Baltimore: Johns Hopkins University

Press. 366 p.

7. Howard, M. M. (2003). *The weakness of civil society in post-communist Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 224 p.

8. Ekiert, G., & Kubik, J. (2014). *Democracy in Central and Eastern Europe: Consolidation or backsliding?* Cambridge: Cambridge University Press. 370 p.

9. Ash, T. G. (2002). *The Polish revolution: Solidarity* (3rd ed.). New Haven, CT: Yale University Press. 472 p.

10. Foa, R., & Ekiert, G. (2017). The weakness of post-communist civil society. *Journal of Democracy*, 18(1), 21–35.

11. Kravchuk, R. (2002). *Politics and society in Ukraine*. New York: Routledge. 256 p.

12. Горбатенко, В. П. *Українське суспільство і державність у період трансформацій*. Київ: Либідь. 2015. 304 с.

13. Павлюк, С. П. Революція гідності як феномен громадянського суспільства в Україні. *Сучасність*, 2014. №3, с. 21–30.

14. Карась, А. Громадянське суспільство в Україні: інституційні умови та перспективи розвитку. *Філософська думка*, 2017. №1. С.45–58.

15. Яблонський, В. М. (ред.). *Громадянське суспільство в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку*. Київ: НІСД. 2017. 256 с.

16. Рябчук, М. *Дві України: реальні межі, віртуальні війни*. Київ: Критика. 2015. 240 с.

17. Onuch, O. Volunteers and civil society in Ukraine: Building democracy from below. *Europe-Asia Studies*, 2017. № 69(9). С. 1344–1369.

References:

1. Hegel, G. W. F. (1991). *Elements of the philosophy of right* (A. W. Wood, Ed., H. B. Nisbet, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press. 574 p.

2. Tocqueville, A. de. (2000). *Democracy in America* (H. Mansfield & D. Winthrop, Trans.). Chicago: University of Chicago Press. 722 p.

3. Horbatenko, V. P. (Comp.). (2004). *Political science encyclopedic dictionary* (2nd ed., rev. and enl.; Yu. S. Shemchuchenko, V. D. Babkin, & V. P. Horbatenko, Eds.). Kyiv: Heneza. 736 p.

4. Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society* (T. Burger with F. Lawrence, Trans.). Cambridge, MA: MIT Press. 328 p.

5. Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press. 258 p.

6. Diamond, L. (1999). *Developing democracy: Toward consolidation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press. 366 p.

7. Howard, M. M. (2003). *The weakness of civil society in post-communist Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 224 p.

8. Ekiert, G., & Kubik, J. (2014). *Democracy in Central and Eastern Europe: Consolidation or backsliding?* Cambridge: Cambridge University Press. 370 p.

9. Ash, T. G. (2002). *The Polish revolution: Solidarity* (3rd ed.). New Haven, CT: Yale University Press. 472 p.

10. Foa, R., & Ekiert, G. (2007). The weakness of post-communist civil society. *Journal of Democracy*, 18(1), 21–35.

11. Kravchuk, R. (2002). *Politics and society in Ukraine*. New York: Routledge. 256 p.

12. Horbatenko, V. P. (2015). *Ukrainian society and statehood in the period of transformations*. Kyiv: Lybid. 304 p.

13. Pavliuk, S. P. (2014). The Revolution of Dignity as a phenomenon of civil society in Ukraine. *Suchasnist*, 3, 21–30.

14. Karas, A. (2017). Civil society in Ukraine: Institutional conditions and development prospects. *Philosophical Thought*, 1, 45–58.

15. Yablonskyi, V. M. (Ed.). (2017). *Civil society in Ukraine: Current state and development prospects*. Kyiv: NISS. 256 p.

16. Riabchuk, M. (2015). *Two Ukraines: Real borders, virtual wars*. Kyiv: Krytyka. 240 p.

17. Onuch, O. (2017). Volunteers and civil society in Ukraine: Building democracy from below. *Europe-Asia Studies*, 69(9), 1344–1369.

Krytskalyuk N., Naumenko D. Civil society and democracy: lessons from Poland and prospects for Ukraine

The article is devoted to the analysis of the specific features of civil society development in Poland and Ukraine in the context of democratic transformations. A comparative-historical and institutional approach is applied, which made it possible to identify essential differences in the models of civil society formation in the two countries. It was found that in Poland, civil society developed evolutionarily: starting with the mass

movement Solidarity and the influence of the Catholic Church in the 1980s, it gradually became institutionalized and turned into an important element of the democratic system. Due to participation in European programs and close cooperation with state institutions, Polish non-governmental organizations became an effective mechanism for implementing democratic standards and ensuring the country's integration into the European Union. In Ukraine, the development of civil society followed a predominantly crisis-driven path. Key milestones include the Orange Revolution of 2004, the Revolution of Dignity of 2013–2014, and the wave of volunteer initiatives after the start of Russian aggression in 2014 and especially in 2022. Ukrainian civil society demonstrated strong mobilization capacity, self-organization, and solidarity; however, its weaknesses remain fragmentation, lack of resources, and excessive dependence on external donors. The comparative analysis made it possible to distinguish two models of democratization: the Polish model—evolutionary, based on institutionalization and cooperation with the state; and the Ukrainian model—reactive, activated during moments of crisis. For Ukraine, useful lessons from the Polish experience include the transition from situational mobilization to institutional stability, strengthening partnerships between government and civic organizations, as well as developing civic education and political culture. It is concluded that Ukrainian civil society has significant democratizing potential, but to realize it, it is necessary to strengthen the institutional foundation and integrate civic initiatives into the process of European integration.

Keywords: *civil society; democracy; Poland; Ukraine; European integration; institutionalization; mobilization; political culture.*